

Disertační práce Wenera Mählinga o podmokelské skupině z roku 1942 a příprava jejího knižního vydání

Miloš Hlava

1. Úvodem...

Absolventské disertační práce z první poloviny 20. století, jež vznikly v univerzitním prostředí, jsou dnes námětem zpravidla již jen pro studium dějin oboru a vývoje názorů na téma, jemuž se věnují. Pouze zřídka se stane, že jejich rukopisná či tištěná verze je stále využívána jako zdroj věrohodných informací. V české archeologii představuje jednu ze vzácných výjimek tohoto typu disertační práce Wenera Mählinga, jež byla obhájena v roce 1942 na Německé Karlově univerzitě (*Deutsche Karls-Universität*) v Praze (*Mähling 1942*) a poté se dočkala svého zveřejnění (*Mähling 1944c*). Navíc byla doplněna dvěma dalšími studii (*Mähling 1944a; tůž 1944b*). Všechny tři monografie dodnes tvoří základní stavební kameny poznání podmokelské a kobylské skupiny, dvou periferních kulturních entit na okraji rozšíření laténské kultury v prostoru severozápadních Čech, neboť souhrnně zpřístupnily podstatnou část jejich pramenů (*Salač 2009*, 638–646, 656–661).

Mählingova disertační práce však není zajímavá pouze svým stále aktuálním (pramenným) obsahem (ke kritice Mählingových interpretací a jejich východisek viz *Salač 2008*, 129–130; *tůž 2009*, 657–658). Má totiž rovněž pozoruhodnou historii, jež souvisí nejen s jejím sepsáním, ale také s následným vydáním. Obsah Mählingovy disertace proto zůstane na následujících stranách takřka zcela stranou, neboť představeny budou právě okolnosti jejího vzniku a peripetie, jež provázely její (úspěšnou) přípravu do tisku. Jádrem článku je strukturováno do tří kapitol. Nejprve je v chronologickém sledu shrnuto Mählingovo působení v protektorátní archeologii, následující část se zabývá okolnostmi a průběhem vzniku jeho disertační práce, poslední kapitola líčí události spojené s její přípravou do tisku a zkratkovitě zmiňuje rovněž dvě zmíněné monografie, jež tištěnou verzi disertace doprovodily.¹

2. Werner Mähling a archeologie v Protektorátu Čechy a Morava

Třebaže Werner Mähling (1911–1998) nepatřil k nejvýznamnějším říšskoněmeckým prehistorikům a do protektorátní archeologie vstoupil zprvu jako student (byť již v pokročilém věku), rozhodně v ní zanechal nesmazatelnou (a pozoruhodnou) stopu. Jeho působení v českých zemích je ovšem dodnes zčásti zahaleno nejasnostmi, mj. kvůli nedostatku relevantních pramenů, které by beze zbytku dokumentovaly jeho činnost. Kromě toho byl zhruba od poloviny roku 1942 současně zaměstnán v Hlavním úřadu SS (*SS-Hauptamt*) v Berlíně. Znalosti o jeho aktivitách jsou tudíž (prozatím?) pouze mezerovité, nikoliv komplexní (*Reinhard 2008*). Jakkoliv jediná zprostředkovaná pamětnická vzpomínka na něj vyznívá poněkud humorně (*Rataj – Šolle – Vencl 2003*, 148 – pozn. 22), nepochybně náležel k ideově pevným a přesvědčeným nacionálním socialistům – od září 1935 byl členem SS (v letech 1933–1935 byl členem SA), do NSDAP vstoupil v květnu 1937 po zrušení čtyřletého moratoria na přijímání nových členů (*Reinhard 2008*, 105); nejpozději od podzimu 1940 byl také v kontaktu s Výzkumnou a učenou společností „Dědictví předků“ (*Forschungs- und Lehrgemeinschaft „Das Ahnenerbe“*), „badatelskou“ organizací SS (*Reinhard 2008*, 105–106).

¹ Použité zkratky: Archiv NM – Archiv Národního muzea; fond RNM – fond Registratura Národního muzea; fond SALV – fond Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung; MÚA AV ČR – Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i.; NA – Národní archiv; inv. č. – inventární číslo; sign. – signatura.

Nejasnostmi je obestřen již Mählingův příchod do Prahy, resp. motivy, které za tímto rozhodnutím stály. Objevil se zde na přelomu let 1940 a 1941 (resp. patrně již v závěru roku 1940) jako válečný rekonvalescent z německého tažení v Norsku, jehož se zúčastnil v uniformě Zbraní SS (*Waffen-SS*). Jeho cílem bylo dokončit zde své studium prehistorie. V předchozích letech absolvoval přednášky na univerzitách v Berlíně a Bonnu, přičemž k jeho původním studijním oborům (od zimního semestru 1933/1934 v Berlíně) patřily rasová biologie a geologie (*Mähling 1942a/I*, za str. 301; srv. *Reinhard 2008*, 104–105; *Hlava 2012*, 26 – pozn. 10). V Praze začal studovat v druhém trimestru akademického roku 1940/1941 (*Hlava 2019*, 76 – pozn. 10).²

Téma, jemuž se věnoval v disertační práci, mělo z německého pohledu prvořadý význam, neboť se týkalo pramenů považovaných říšskoněmeckými prehistoriky od druhého desetiletí 20. století za první archeologické projevy Germánů v českých zemích (*Reinecke 1915*). Navrhl mu jej Lothar Zotz, od září 1939 vedoucí univerzitního Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou (*Institut für Ur-, Vor- und Frühgeschichte*). Je vhodné zdůraznit, že pro Wenera Mählinga to bylo zcela nové badatelské téma, jež nemělo žádný vztah k jeho předchozímu studiu na univerzitách v Berlíně a Bonnu.

Lothar Zotz nejpozději od počátku roku 1941 počítal s Wernerem Mählingem jako *perspektivním kádrem* pro další působení na univerzitě. Dne 15. ledna 1941 totiž zemřel Hans Hofer, od srpna 1940 asistent v Zotzově univerzitním Ústavu.³ Werner Mähling byl poté ustaven pomocným asistentem (*Hilfsassistent*) a tuto pozici zastával takřka po celou dobu svého studia (*Hlava 2019*, 76). Jeho studijní nasazení bylo bezesporu příkladné, ostatně již jen nutnost zdokumentovat a vyhodnotit v relativně krátkém čase nálezy z několika sbírek představovala bezesporu značnou fyzickou i logistickou zátěž.

Zlom v Mählingově protektorátní profesní kariéře nastal v prvních měsících roku 1942. Dne 26. února 1942 úspěšně absolvoval ústní státní zkoušku (*Mähling 1942a/I*, titulní strana). Poté se ovšem aktivně zapojil do zákulisních mocenských her, jakkoliv přesné motivy (resp. souvislosti) jeho jednání zůstávají dodnes nejasné.

Až do léta 1941 byl jediným říšskoněmeckým prehistorikem v Protektorátu Čechy a Morava Lothar Zotz, jehož postavení však bylo od počátku omezeno německými úředními místy, především úředníky v Úřadu říšského protektora, jejichž záměry musel respektovat (blíže *Hlava 2023a*, 68–76). Na začátku srpna 1941 byla do Archeologického ústavu dosazena Camilla Streitová, která byla na počátku prosince 1941 jmenována zástupkyní jeho ředitele Jaroslav Böhma. V této pozici měla dohlížet nad činností této instituce a usměrňovat ji podle německých záměrů. Lothar Zotz tím přišel o privilegované postavení a o možnost zasahovat do poměrů v Archeologickém ústavu, resp. využívat jeho zázemí ve svůj prospěch. Navíc jeho vztahy s Camillou Streitovou se záhy zkalily a postupně přerostly v neskrývanou osobní averzi.

Dne 3. března 1942 Werner Mähling předložil Úřadu říšského protektora návrh na reorganizaci Archeologického ústavu, jehož podstatou bylo přetvoření této instituce z badatelské organizace v organizaci věnující se prioritně provádění záchranných terénních výzkumů.⁴ Nešlo o novou či převratnou myšlenku, neboť tato idea figurovala v německých plánech přinejmenším od léta 1940 a mj. ji prosazoval Lothar Zotz (*Hlava 2023b*). Mnohem podstatnější byl následný Mählingův pokus očernit (a snad i od-

2 Druhý trimestr akademického roku 1940/1941 trval od 7. ledna do 20. března 1941. Podle úředních záznamů Německé Karlovy univerzity byl Mähling z vojenské služby uvolněn 15. listopadu 1940; na univerzitě byl imatrikulován 18. ledna 1941 – viz záznamy v Archivu UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, kartotéka posluchačů, karton 22, 89. Sám Mähling kladl propuštění z lazaretu do října 1940 (viz *Mähling 1942a/I*, za str. 301). Již 23. listopadu 1940 informoval o svém novém působišti Wolframa Sieverse, jednatele *Ahnenerbe* (*Reinhard 2008*, 105 s odkazem na archivní pramen).

3 S ohledem na nejasný Mählingův motiv obnovit (resp. dokončit) své studium prehistorie právě v Praze stojí za pozornost, že Hans Hofer přišel do Prahy v létě 1940 bezprostředně po úspěšném završení svého studia na univerzitě v Bonnu. Oba se odtud nepochybně znali, Werner Mähling totiž v Bonnu studoval od letního semestru akademického roku 1937/1938 do roku 1939.

4 Kopie dopisu J. Böhma ministerstvu školství a osvěty, 19. srpna 1945; MÚA AV ČR, fond Státní archeologický ústav, karton 5, inv. č. 42 (Mählingův návrh se doposud nepodařilo archivně identifikovat, Böhme uvedl, že „se dostal ilegální cestou do rukou podepsaného“; v poválečném dopise ministerstvu z něho citoval dva odstavce).

stranit z univerzity) Lothara Zotze. Mähling totiž v dopise kurátorovi německých vysokých škol v Praze ze 14. března 1942 (zaslaném na vědomí do ústředí *Ahnenerbe*) poukázal mj. na Zotzovy politicky nevhodné styky a na bývalý manželský svazek jeho sekretářky Anny Mickové s Arnoldem Löwensteinem, který byl židovského původu (*Reinhard 2008*, 106 s odkazem na archivní pramen). Mählingova denunciacie, za níž se podle mého soudu skrývalo ideologické souznění s Camillou Streitovou a naopak nesusouhlas s (z jeho pohledu) ideově závadnými způsoby jednání Lothara Zotze, měla ovšem nečekané a poněkud překvapivé rozuzlení – k 31. březnu 1942 mu byl ukončen pracovní poměr na univerzitě a z pozice pomocného asistenta musel odejít (*Hlava 2019*, 77–78). V pražském univerzitním prostředí hrál Lothar Zotz evidentně lepšími kartami než Werner Mähling. Zasluhou Camilly Streitové našel (patrně) od května 1942 azyl v Archeologickém ústavu, kde od té doby fakticky vykonával roli druhé německé odborné síly, s níž německé plány počítaly od počátku.⁵ Od června 1942 zároveň působil v Hlavním úřadu SS v Berlíně (*Reinhard 2008*, 106–107).

Zhruba od poloviny roku 1942 tudíž Mähling dělil svůj čas mezi pražský Archeologický ústav a berlínský Hlavní úřad SS. Pro něj mj. sepsal a sestavil reprezentativní (a výrazně propagandistickou, byť obrazově hodnotnou) knihu o českomoravském pravěku *Böhmen und Mähren gehören zum Reich*, která vyšla (snad) v roce 1944 (*Mähling 1944d*); pravěký vývoj (střední) Evropy cíleně interpretovala v germánsko-německém nacionalistickém duchu.⁶ S přípravou této knihy zřejmě souvisela jedna epizoda z podzimu 1943, jež se odehrála v Zemském (bývalém Národním) muzeu. Dne 22. října 1943 se totiž v jeho prehistorickém oddělení neočekávaně objevili Camilla Streitová a Werner Mähling, kteří přišli za Bedřichem Svobodou. Z rozhovoru vyplynulo, že Mähling byl pověřen jakousi větší prací („mit einer grösseren Arbeit beauftragt ist“), jejíž součástí měla být fotografická a kresebná dokumentace nálezů z pohřebiště doby stěhování národů v Záluží u Čelákovic, uložených v muzeu. Podle Mählingových slov však cílem nebyla komplexní publikace této nekropole – materiál tudíž zůstal k dispozici pro samostatné zpracování („Dr. Mähling erklärte weiter, dass damit die grundsätzliche ausführliche Veröffentlichung des Saluscher Gräberfeldes nicht gemeint wird: die bleibt weiter frei und offen.“). Práce v muzeu byly zahájeny (a také ukončeny?!) hned v pondělí 25. října 1943, fotografie sbírkových předmětů zhotovil muzejní fotograf František Tvrz.⁷

Třebaže hlavním Mählingovým polem působnosti byly přirozeně Čechy, souhrou okolností byl na počátku roku 1944 vtažen do záležitostí, které se týkaly archeologie na Moravě. V létě 1942 byla v Brně konstituována odbočka Archeologického ústavu, do jejíhož čela byl postaven Karl Hucke. Ten přišel do metropole Moravy v listopadu 1941 po uvolnění z *wehrmachtu*, aby zde převzal funkci ředitele Moravského zemského muzea (a vedoucího jeho prehistorického oddělení). V prosinci 1942 byl ovšem znovu povolán do armády a jeho zástupcem v čele brněnské odbočky Archeologického ústavu byl jmenován Hermann Schwabedissen, od září 1942 (také po uvolnění z *wehrmachtu*) vedoucí muzejního Ústavu

5 Monatsbericht, 27. května 1942 (W. von Both, oddělení I-11-V); NA, fond Úřad říšského protektora, karton 503 („Um den deutschen Einfluß bei der vor- und frühgeschichtlichen Forschung und Denkmalpflege im Protektorat weiter zu stärken, wurden bei der Prager Anstalt für Vor- und Frühgeschichte, deren stellvertretende Leiterin Dr. Camilla Streit, bisher die einzige Deutsche, dort war, zwei junge deutsche Forscher eingestellt, Dr. Weinelt, der nach seiner Entlassung aus dem Heeresdienst die selbständige Abteilung für Frühgeschichte übernehmen soll, und Dr. Mähling.“).

6 Mählingovo autorství anonymně vydané knihy vyplývá z jeho věnování („Freundlichst überreicht vom Verfasser: Dr. W. Mähling“) dochovaného na výtisku uloženém v Moravské zemské knihovně v Brně (sign. 274563). Většina fotografií zachycuje předměty ze sbírky pražského Národního muzea, výrazně méně jsou zastoupeny předměty ze sbírky brněnské Moravského zemského muzea. Identifikovat však lze (výjimečně) také artefakty z bývalé sbírky Josefa Antonína Jiry (*Mähling 1944d*, obr. na str. 30–31 – dvě neolitické nádoby), jež byla od září 1940 fakticky v německé správě a v září 1941 se stala součástí pražského Městského muzea – fotografická dokumentace části zahrnující neolit byla provedena mezi létem 1941 a dubnem 1942 (*Hlava 2010*, 183, obr. 13). K autorství knihy srv. nejistě *Rataj – Šolle – Vencl 2003*, 148 – pozn. 22.

7 Dopis J. Neustupného ředitelství Zemského muzea, 25. října 1943; Archiv NM, fond RNM, karton 161, složka Praehistorie IX Diverse. Fotografie nálezů z pohřebiště v Záluží u Čelákovic jsou v knize *Böhmen und Mähren gehören zum Reich* vskutku použity (např. *Mähling 1944d*, obr. na str. 111, 122, 125, 127, 129); je ovšem otázkou, kdy byly zhotoveny fotografie ostatních artefaktů z muzejní sbírky.

Anthropos. Ani u toho však nezůstalo. Když byl Schwabedissen na počátku roku 1944 opět povolán do armády, dohledem nad brněnskou odbočkou Archeologického ústavu byl pověřen právě Werner Mähling (*Hlava 2021*, 160).⁸ S tím pak nepochybně souvisely také jeho aktivity, které navázaly na Schwabedissenovy záměry. Jedna z nich se týkala jeskyní Moravského krasu a plánů na jejich vojenské využití, jimž měly předcházet výzkumy. V souvislosti s odborným dohledem při těchto pracích se tehdy uvažovalo mj. o Lotharu Zotzovi, odvedeném na podzim 1943 do *wehrmachtu*, a v této souvislosti je pozoruhodné, že dva roky starý mocenský střet s ideologickými konotacemi mezi Mählingem a Zotzem byl zjevně minulostí.⁹ Na Schwabedissenovy plány zřejmě alespoň zčásti navazoval také Mählingův záměr podnitit provedení záchranného výzkumu paleolitické stanice v Předmostí u Přerova, jakkoliv primárními iniciátory byli v tomto případě zřejmě Alfred Rust a Karel Zapletal. Dne 5. května 1944 se s touto myšlenkou obrátil na Úřad říšského protektora a jménem Archeologického ústavu navrhl pověřit vedením výzkumu Lothara Zotze. S tím ovšem souviselo Zotzovo uvolnění z *wehrmachtu* – Mähling prosil, aby byly podniknuty patřičné kroky; prozatím mělo jít o třídenní dovolenou kvůli návštěvě lokality a stanovení harmonogramu prací.¹⁰ Zůstalo ovšem pouze u záměru (*Hlava 2018*, 548).

Mähling byl jako Schwabedissenův nástupce také vtažen do sporů kolem zpracování paleolitických nálezů na Moravě Giselou Freundovou, které se ovšem primárně týkaly Moravského zemského muzea a jeho Ústavu Anthropos (*Oliva 2014*, 30).¹¹ Ironií osudu byl jejím bývalým kolegou ze studentských let v Praze, avšak vzájemné přátelské vztahy byly přerušeny v březnu 1942 po Mählingově vystoupení proti Lotharu Zotzovi.

Mählingovo angažování v moravských záležitostech nakonec netrvalo dlouho. Patrně v létě (v srpnu?!) 1944 protektorátní archeologii opustil a nadále se zřejmě věnoval jen svým povinnostem v berlínském Hlavním úřadu SS, jakkoliv jeho osudy během posledních válečných měsíců jsou nejasné (*Reinhard 2008*, 107). (Prozatím?) poslední známý dokument o Mählingově fyzické přítomnosti v českých zemích pochází ze srpna 1944.¹²

3. Mählingova disertační práce

Jakkoliv Werner Mähling svoji disertační práci o podmokelské skupině vypracoval a obhájil na Německé Karlově univerzitě v Praze, její vznik souvisí nemalou měrou také s jinou institucí – Sudetoněmeckým ústavem pro výzkum země a lidu (*Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung*), badatelským centrem Říšské župy Sudety, konstituovaným v roce 1940 v Liberci na troskách meziválečného Ústavu pro výzkum sudetoněmecké domoviny (*Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung*). Součástí nové instituce byla mj. komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou, do jejíhož čela byl instalován Hermann Schroller, hlavní postava oboru v Říšské župě Sudety a ředitel tamějšího Úřadu pro pravěk (*Amt für Vorgeschichte*), centrální župní instituce archeologické památkové péče vytvořené v letech 1938–1939.

První zasedání komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou se odehrálo v Liberci 13. října 1940. V diskusi, jež následovala po Schrollerově shrnutí stavu oboru v Říšské župě Sudety, Martin Jahn (z univerzity ve slezské Vratislavi) „*erklärt die Notwendigkeit einer genauen Untersuchung der Bodenbacher germani-*

8 Opis dopisu C. Streitové J. Poulíkovi, 2. března 1944; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 538 („*teilen wir Ihnen mit, daß Sie bis zu einer Neuregelung durch das Ministerium für Schulwesen die Weisungen für Ihre Arbeit von der Anstalt in Prag durch Herrn Dr. Mähling erhalten*“). Viz též Činnost odbočky od podzimu 1944 do konce roku 1945 (J. Poulík), nedatováno/[1946] (příloha dopisu J. Poulíka Státnímu archeologickému ústavu v Praze z 18. dubna 1946); MÚA AV ČR, fond Státní archeologický ústav, karton 10, inv. č. 117.

9 Příslušná korespondence je uložena v NA, fond Úřad říšského protektora, karton 563.

10 Dopis W. Mählinga W. von Bothovi, 5. května 1944 (s přípisem W. von Botha z 11. května 1944); NA, fond Úřad říšského protektora, karton 563 („*Nach einer Mitteilung von Doz. Dr. Rust und Prof. Zapletal, die beide kürzlich die für die älteste Menschheitsgeschichte bedeutende Fundstätte von Pschedmost in Mähren besichtigen, sind die letzten noch vorhandenen fundreichen Zonen durch den fortschreitenden Lehmbau für Industriezwecke äusserst gefährdet.*“).

11 Příslušná korespondence je uložena v NA, fond Úřad říšského protektora, karton 563.

12 Dopis W. Mählinga K. Oberdorfferovi, 8. srpna 1944; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1225.

schen Kultur.“ Důležité bylo, že Schroller byl ochoten ke spolupráci a nikterak netrval na tom, že badatelská témata a nálezy z regionu musí zpracovávat osobnosti působící v sudetské župě, neboť konstatoval: „*Demgemäss werden Studienfahrten und Arbeiten über den Sudetengau auch von Vorgeschichtsforschern der Nachbargebiete gerne unterstützt und nach Tunlichkeit finanziert.*“ V oficiálním zápisu ze zasedání pak byla důležitost tématu podtržena tím, že byla uvedena jako první bod mezi naléhavými úkoly pro nejbližší období („*notwendige Forschungsaufgaben der Kommission für die nächste Zeit*“): „*1. Zusammenfassende Untersuchung der Bodenbacher germanischen Kultur, wofür ein besonderer Bearbeiter einzusetzen ist; die Mittel dafür müssen bereitgestellt werden.*“¹³ Když Hermann Schroller posílal na konci října 1940 první verzi zápisu Kurtu Oberdorfferovi (zástupci vedoucího Sudetoněmeckého ústavu Antona Kreißla), neváhal v průvodním dopise poznamenat: „*Die Bearbeitung der Bodenbacher Kultur werde ich im Winter selbst in Angriff nehmen, bis ein Bearbeiter dafür gefunden wird.*“¹⁴

To ovšem nebylo zapotřebí. Již na počátku prosince 1940 se na komisi pro pravěk a ranou dobu dějinnou Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu obrátil Lothar Zotz, který byl jejím řádným členem. Prvního zasedání komise v říjnu 1940 se ovšem nezúčastnil, neboť byl v té době na Slovensku, kde se pod patronací *Ahnenerbe* zapojil do výzkumu v Moravanech nad Váhom. S odkazem na diskusi o podmokelské skupině, jež při zasedání komise zazněla, Zotz sděloval, že jeden z jeho studentů – Werner Mähling – se bude v rámci své disertační práce zabývat právě tímto tématem. Žádal pro něj o dvouleté stipendium ve výši 120 říšských marek měsíčně (tj. celkově šlo o sumu 2880 říšských marek), a to od 1. ledna 1941, k tomu pak ještě pro sebe 2000 říšských marek, jež měly být využity dle Zotzova vlastního zvážení k badatelským cestám jeho studentů po území Říšské župy Sudety.¹⁵ Hermann Schroller jako předseda komise však odmítl Zotzovi v jeho přemrštěných požadavcích vyhovět. Uvedl, že charakter úkolů komise umožňuje financovat pouze dokumentaci nálezů, nikoliv jejich vyhodnocení – proto byl ochoten přidělit Mählingovi stipendium pouze do maximální sumy 600 říšských marek za jeden účetní rok, a to ve výši 200 říšských marek za měsíc včetně cestovného. Schroller tudíž fakticky nabízel stipendium na tři měsíce.¹⁶

Zotz s tímto návrhem v lednu 1941 souhlasil. Na počátku února 1941 Schroller požádal vedení Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu o vyplacení stipendia Mählingovi, ovšem pouze na dva měsíce (únor a březen 1941). Podmínkou pro případné prodloužení o další měsíc bylo, aby Mähling vypracoval do konce března 1941 zprávu o postupu prací.¹⁷ Již v průběhu února 1941 bylo Mählingovi vskutku vyplaceno 200 říšských marek na první měsíc,¹⁸ druhá část stipendia mu však byla zaslána nedopatřením teprve v průběhu dubna 1941.¹⁹

Problémy s vyplacením stipendia Mählingovi za druhý měsíc a také jiné potíže v komunikaci se Sudetoněmeckým ústavem pro výzkum země a lidu se staly na začátku dubna 1941 terčem kritiky ze strany Lothara Zotze. Hermann Schroller, jemuž byla adresována, ji poskytl *vyšším místům*. Kurt Oberdorffer, jemuž byl Zotzův dopis předán, reagoval na konci května 1941. Sice uznal, že v Mählingově

13 Protokoll über die Tagung der Kommission für Vor- und Frühgeschichte in der Anstalt für Landes- und Volksforschung, Reichenberg den 13. Oktober 1940 (J. Glott); MÚA AV ČR, fond SALV, karton 31, inv. č. 1144.

14 Dopis H. Schrollera K. Oberdorfferovi, 30. října 1940; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1217.

15 Opis dopisu L. Zotze komisi pro pravěk a ranou dobu dějinnou Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu, 4. prosince 1940; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

16 Kopie dopisu H. Schrollera L. Zotzovi, 18. prosince 1940; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220. Viz též dopis H. Schrollera K. Oberdorfferovi (s poznámkami F. Rungeho a K. Oberdorffera), 18. prosince 1940; tamtéž.

17 Dopis H. Schrollera K. Oberdorfferovi, 3. února 1941 (s doporučením F. Rungeho ze 7. února 1941 a kopii dopisu K. Oberdorffera H. Schrollerovi ze 7. února 1941); MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220 (Schroller i Oberdorffer použili u Mählinga nesprávné křestní jméno Josef). Dopis Lothara Zotze z 21. ledna 1941, na nějž Schroller odkazoval, není dochován.

18 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 11. února 1941 (s nesprávným křestním jménem Josef); MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

19 Kopie dopisu Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu C. Streitové, 7. dubna 1941 + kopie dopisu F. Rungeho H. Schrollerovi, 11. dubna 1941 + kopie dopisu F. Rungeho K. Oberdorfferovi, 19. dubna 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

případě došlo k pochybení, avšak ostatní výtky striktně odmítl. Mimo jiné poukázal na fakt, že Mähling do konce března 1941 nedodal zprávu o činnosti, třebaže její vypracování představovalo stanovenou podmínku pro vyplacení třetí části stipendia. Další Zotzovy poznámky považoval za arogantní a nenechal je bez odpovědi: „*Im Rahmen der Sudetendeutschen Anstalt für Landes- und Volksforschung gibt es weder ‚untergeordnete Verwaltungsstellen‘ noch ‚betreffende Beamte‘ oder ‚Reichenberger Stellen‘, die gegenüber ‚Wissenschaftlern‘ minder bewertet werden dürfen, sondern, wie in der grossen nationalsozialistischen Verwaltung Mitarbeiter und Mitarbeiterinnen, bei denen es keine Rolle spielt, ob der eine Forschungsaufgaben oder der andere Verwaltungsaufgaben zu erfüllen hat.*“²⁰

První výsledky Mählingovy práce, tlumočené patrně ústně prostřednictvím Lothara Zotze (nebo přímo Wernerem Mählingem?), přesvědčily Hermanna Schrollera o smysluplnosti celého záměru („*Es kann schon jetzt als Ergebnis verbucht werden, daß die vor der Zeitrechnung liegenden germanischen Kulturen mit dem Begriff ‚Bodenbacher Kultur‘ nicht zu fassen sind, sondern daß es sich um eine Reihe formentkundlich verschiedener Gruppen handelt, deren zeitliche und völkische Verschiedenheit herauszustellen sind.*“). Na počátku května 1941 se proto zasadil, aby Mählingovo stipendium bylo prodlouženo o pět měsíců, a to počínaje zpětně dubnem 1941 (tj. mělo trvat až do srpna 1941). Za jednotlivé měsíce mělo být opět vyplaceno vždy 200 říšských marek, dohromady šlo tudíž o dalších 1000 říšských marek.²¹ Kromě toho bylo Mählingovi na jeho žádost vyplaceno ještě jednorázové stipendium 200 říšských marek na počátku května 1941; v podstatě to byla třetí část původního tříměsíčního stipendia, třebaže oficiálně byla tato suma prezentována jako mimořádná subvence („*ein einmaliger Zuschuß*“).²²

Mählingovo prodloužené stipendium však nefinancoval pouze Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu. Část finančních prostředků ve výši 600 říšských marek poskytla Severo- a východoněmecká výzkumná společnost (*Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft*). Sumu 1000 říšských marek tudíž Sudetoněmecký ústav pokrýval ze svých vlastních zdrojů jen ze dvou pětín (400 říšských marek).²³ Tyto peníze byly Mählingovi v plné výši vyplaceny.²⁴

Teprve v červnu 1941 Mähling vypracoval první (a zřejmě jedinou) oficiální písemnou zprávu o své činnosti, v níž popsal celkem pět pracovních cest do muzeí a sbírek v Říšské župě Sudety (Příloha 1). Vyplývá z ní, že postupoval systematicky. První dvě cesty mířily do okresu Děčín, poté následovaly studijní cesty do okresu Ústí nad Labem. Navštívil také Neštětice, kde se seznámil s topografií tamějšího naleziště. Kromě toho zhlédl ještě sbírky muzeí v Žatci, Mostu, Chomutově, Litoměřicích, České Lípě a Teplicích; soukromá sbírka Josefa Kerna mu ovšem zůstala nepřístupná. K tomuto přehledu Mähling přiložil veškeré účty z dotace 200 říšských marek, které mu byly poskytnuty mimořádně na počátku května 1941. Hermann Schroller vše komentoval s uspokojením, obdobně se vyjádřili také Kurt Oberdorffer a Franz Runge, ředitel Sudetoněmeckého ústavu.²⁵

Po dokumentaci souborů z muzejních a soukromých sbírek v severozápadních Čechách přišlo na řadu studium nálezů uložených v Zemském muzeu v Praze. Zde byl deponován soubor z pohřebiště v Neštětích, který pocházel z výzkumu provedeného v letech 1936–1937. Lothar Zetz již na počátku února 1941 vedení muzea informoval o badatelském záměru Wernera Mählinga (v dopise ho označil slovy „*mein Mitarbeiter*“) a žádal, aby nálezy z Neštětích byly kvůli jejich konzervování urychleně

20 Kopie dopisu K. Oberdorffera L. Zetzovi (na vědomí H. Schrollerovi), 28. května 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220. Dopis Lothara Zotze z počátku dubna 1941, na nějž Oberdorffer reagoval, není dochován.

21 Dopis H. Schrollera Sudetoněmeckému ústavu pro výzkum země a lidu, 7. května 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

22 Dopis W. Mählinga Sudetoněmeckému ústavu pro výzkum země a lidu, 6. května 1941 + kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 9. května 1941 (s nesprávným křestním jménem Josef); MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

23 Vermerk (F. Runge), 10. května 1941 (dochován je koncept i originál); MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220 (s Rungeho poznámkou „*nicht Josef*“ u Mählingova křestního jména).

24 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 15. května 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

25 Dopis H. Schrollera F. Rungeho, 20. června 1941 + koncept a kopie dopisu F. Rungeho H. Schrollerovi, 28. června 1941 (s odkazem na souhlasné stanovisko K. Oberdorffera); MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

předány do Archeologického ústavu, jehož ředitel Jaroslav Böhm s tím předem souhlasil. Zotz také chtěl, aby Mählingovi byly poskytnuty ke studiu příslušné archiválie.²⁶ Mähling dne 6. března 1941 z muzea převzal nálezovou zprávu a fotografie z výzkumu v Neštěmicích, nálezy však prozatím zůstaly v muzeu. Vedoucí prehistorického oddělení Jiří Neustupný k tomu interně poznamenal: „*Nálezy pošleme – po dohodě s ním – do Arch. ústavu teprve na vyzvání.*“²⁷ Přednost evidentně dostaly Mählingovy badatelské cesty do severozápadních Čech. Teprve po více než třech měsících, 12. června 1941, sděloval Lothar Zotz ředitelství muzea, že Werner Mähling zamýšlí v následujících dnech přijít studovat nálezy.²⁸ Vedoucí prehistorického oddělení Jiří Neustupný se s Mählingem vzápětí dohodl, že může přijít kdykoliv; nálezy z Neštěmic předal 20. června 1941 do Archeologického ústavu.²⁹

Přes počáteční nedůvěru byl Mählingovou důležitou oporou při zpracování nálezů Hermann Schroller, který byl ovšem v červnu 1941 povolán do *wehrmachtu*. Mähling proto na tuto situaci v červenci 1941 reagoval a v předstihu se snažil zajistit si stipendium také na další měsíce. Do ústředí Sudetoněmeckého ústavu v Liberci sděloval, že bude nutné navštívit ještě muzea v Sasku a Durynsku, plánoval rovněž badatelské cesty na Moravu. Avizoval také, že ukončení zpracování pohřebiště v Neštěmicích bude možné teprve na podzim (v září, resp. v říjnu 1941), neboť nálezy právě procházely konzervací. Mähling se potýkal také se zpracováním pohřebiště v Kobylech, neboť nálezy získané výzkumem Státního archeologického ústavu v letech 1931–1932 ležely od té doby v depozitáři instituce a dosud nebyly konzervovány. Žádal proto o stipendium na další dva měsíce (září a říjen 1941), a to s odkazem na předchozí Schrollerova doporučení. Mählingovu žádost podpořil Lothar Zotz.³⁰ Obavy byly zbytečné, neboť v Liberci vyšli Mählingovi neprodleně vstříc a stipendium na další dva měsíce mu poskytli.³¹ Vyplacení první části stipendia však Mähling musel na počátku září 1941 urgovat.³²

Dne 12. října 1941 přišlo Mählingovo zpracování podmokelské skupiny na přetřes při druhém zasedání komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu. Když Hermann Schroller v předstihu sděloval Franzi Rungemu obsáhlé instrukce k plánovanému programu, mimo jiné konstatoval, že „*die Materialaufnahme ist wohl durch Herrn cand. prähist. Mähling zum größten Teil beendet. Die Auswertung ist noch nicht abgeschlossen, doch läßt sich jetzt bereits sagen, daß die Kultur nicht einheitlich ist. Prof. Zotz wird hierüber genauer auf der Kommissionssitzung referieren.*“³³ Lothar Zotz se ovšem ani tohoto zasedání komise nezúčastnil. Hned v úvodu bylo ale konstatováno, že zpracování podmokelské skupiny se blíží ke konci, a byly stručně shrnuty předběžné výsledky.³⁴

* * *

Werner Mähling svoji disertační práci dokončil na jaře 1942. Jeho studium v Praze mělo značně specifický průběh. Nešlo jen o jeho pozici pomocného asistenta na univerzitě a poskytnuté stipendium v celkové výši 2000 říšských marek. Standardní výuku totiž zřejmě absolvoval pouze v průběhu druhého

26 Dopis L. Zotze ředitelství Národního muzea, 4. února 1941; NA, fond RNM, karton 153, složka IX/R Různé.

27 Záznam J. Neustupného z 6. března 1941 na dopisu L. Zotze ředitelství Národního muzea z 4. února 1941; NA, fond RNM, karton 153, složka IX/R Různé.

28 Dopis L. Zotze ředitelství Národního muzea, 12. června 1941; NA, fond RNM, karton 153, složka IX/R Různé.

29 Záznam J. Neustupného z 21. června 1941 na dopisu L. Zotze ředitelství Národního muzea; NA, fond RNM, karton 153, složka IX/R Různé.

30 Dopis W. Mählinga Sudetoněmeckému ústavu pro výzkum země a lidu (s přípisem L. Zotze), 23. července 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

31 Vermerk (F. Runge), 29. července 1941 + koncept a kopie dopisu K. Oberdorffera W. Mählingovi, 30. července 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

32 Dopis W. Mählinga Sudetoněmeckému ústavu pro výzkum země a lidu, 4. září 1941 + kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 8. září 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220.

33 Dopis H. Schrollera F. Rungemu, 6. října 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 31, inv. č. 1156.

34 Protokoll (gleichzeitig Arbeits- und Jahresbericht) über die (2.) Sitzung der Kommission für Vor- und Frühgeschichte in der Anstalt für Landes- und Volksforschung, Reichenberg, den 12. Oktober 1941; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 31, inv. č. 1144 („*die Kultur nicht einheitlich ist, sondern mehrere Gruppen in ihr auseinander gehalten werden müssen*“).

trimestru akademického roku 1940/1941, neboť na třetí trimestr obdržel studijní volno. Mohl se tudíž plně věnovat přípravě disertační práce. Šlo o vsutku úctyhodné dílo rozdělené do tří svazků. První svazek o více než 300 stranách obsahoval vyhodnocení sebraných pramenů. Ty byly kompletně představeny v druhém svazku o rozsahu 186 stran, který tvořil katalog čtyř pohřebišť podmokelské skupiny – v Pirně, Podmoklech, Křešicích a Neštěmicích (jako dodatek byly připojeny dva menší soubory ze Střekova a Prahy-Vokovic); soubory z jednotlivých nalezišť byly strukturovány podle míst uložení nálezů, resp. sbírek. Třetí (nedochovaný) svazek tvořily obrazové přílohy (*Mähling 1942*).

Zřejmě oproti původnímu záměru Mähling z vyhodnocení i z katalogu vyřadil pohřebiště v Kobylech a koncentroval se pouze na pohřebiště v prostoru Labské průrvy, resp. v přilehlé části Saska. Již v jeho disertační práci se ovšem objevil termín *Gruppe Kobil – Habichtstein* (tj. kobylská skupina), který v jeho pojetí ukončoval (resp. završoval) vývoj podmokelské skupiny (*Mähling 1942/I*, 294: „*Bezeichnend ist es nun, dass in Nestomitz die spätesten Gräber der Gruppe Kobil – Habichtstein angehören.*“). Vyřadil rovněž nálezy, resp. hrobové celky, které (s několika výjimkami) nepatřily do doby laténské a v Mählingově etnické interpretaci nebyly pozůstatky po Germánech.

4. Příprava Mählingovy disertace do tisku

Dne 11. května 1942 se Lothar Zotz obrátil na ústředí Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu, jemuž avizoval, že Mählingova disertační práce s názvem *Die frühgermanische Kultur in Böhmen* je dokončena. S odkazem na stipendium udělované Mählingovi při její přípravě sděloval, že o vydání disertace tiskem sice ještě není rozhodnuto, předpokládal ale, že ji vydá Sudetoněmecký ústav v některé ze svých edičních řad. Dodával, že Mähling již není zaměstnán na univerzitě, a doporučoval komunikovat přímo s ním – poskytl dokonce jeho pražskou adresu (Stephansgasse 23, Prag II). Podle Zotze byl prý („*soviel ich weiss*“) znovu povolán do *wehrmachtu*,³⁵ ovšem tato informace byla mylná.

Ředitel instituce Franz Runge reagoval vzápětí a již 14. května 1942 se obrátil přímo na Wernera Mählinga. Žádal ho o zaslání rukopisu disertační práce, aby jej bylo možné posoudit s ohledem na případné zveřejnění.³⁶ Mähling byl ovšem pohotovější a sám se chopil iniciativy. Obratem sděloval, že jeden výtisk již zaslal právě z tohoto důvodu Hermannu Schrollerovi.³⁷ Sám Schroller zanedlouho oznamoval do Liberce, že disertace mu byla doručena do Teplic, kde si ji v brzké době vyzvedne; avizoval, že pokud bude rukopis z odborného hlediska v pořádku, nabízí se vydat jej v ediční řadě *Vorgeschichtliche Reihe*, jež byla součástí edice *Forschungen zur sudetendeutschen Heimatkunde*.³⁸ Rungemu se nakonec podařilo nahlédnout prozatím alespoň do druhé části disertace (tj. do katalogu) a obrazových příloh přímo u Mählinga při své návštěvě Prahy v červnu 1942, kdy se s ním poprvé osobně setkal. Schrollerovi poté sděloval: „*Ich habe von ihm und seiner Arbeit den besten Eindruck erhalten und würde es sehr begrüßen, wenn Sie diese zur Veröffentlichung in der ‚Vorgeschichtlichen Reihe‘ empfehlen konnten.*“³⁹

Dne 24. července 1942 Schroller telefonicky sdělil Rungemu, že Mählingův rukopis bude během čtyř týdnů v podstatě připravený k sazbě. Podle jeho názoru bylo zapotřebí změnit jedinou podstatnou věc – poznámky měly být umístěny průběžně v textu v dolní části příslušných stran pod čarou, nikoliv na konci knihy.⁴⁰ Schrollerův předpoklad byl ovšem příliš optimistický. Bylo totiž nutné zhotovit také nové obrazové přílohy, určené pro tisk. Archeologický ústav v říjnu 1942 vyčísil v této souvislosti náklady na zhotovení kreseb a fotografií na téměř 400 říských marek, které mu byly uhrazeny.⁴¹ Další

35 Dopis L. Zotze Sudetoněmeckému ústavu pro výzkum země a lidu, 11. května 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

36 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 14. května 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224. Viz též kopie dopisu F. Rungeho L. Zotzovi, 14. května 1942; tamtéž.

37 Dopis W. Mählinga F. Rungemu, 19. května 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

38 Dopis H. Schrollera Sudetoněmeckému ústavu pro výzkum země a lidu, 7. června 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

39 Kopie dopisu F. Rungeho H. Schrollerovi, 20. června 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1225.

40 Vermerk (F. Runge), 25. července 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1225.

náklady byly proplaceny pražskému fotografovi Františku Tvrzovi.⁴² Teprve na počátku prosince 1942 Mähling do Liberce avizoval, že rukopis je hotov a připraven k odevzdání.⁴³ Dne 10. prosince 1942 jej osobně přivezl a předal.⁴⁴

V Liberci byl Mählingův rukopis oficiálně schválen k vydání v lednu 1943, jakkoliv interně zazněly dvě výhrady technického charakteru, jež souvisely s přípravou sazby. Prvním potenciálním problémem byla velikost dodaných obrázků, jež byly příliš malé (*„Die beigegebenen Abbildungen sind leider durchwegs klein, so daß eine Reproduzierung, auch wenn sie in Originalgröße wiedergegeben werden sollte, beträchtliche Schwierigkeiten mit sich bringen wird.“*). Kritiku vyvolala rovněž nepříliš kvalitní verze rukopisu, kterou Mähling poskytl v obtížně čitelné kopii (*„3. oder 4. Durchschlag“*).⁴⁵ Náklady spojené s vydáním byly odhadnuty na 2300 až 2500 říšských marek.⁴⁶ Netrpělivý Mähling se však již na konci ledna 1943 dotazoval, jaký je osud jeho rukopisu.⁴⁷ Informace o schválení jeho vydání mu byla sdělena vzápětí, 2. února 1943 – kniha o podmokelské skupině měla vyjít jako desátý svazek ediční řady *Vorgeschichtliche Reihe*.⁴⁸ Den poté byl Mählingův rukopis odeslán Sudetoněmeckému vydavatelství Franz Kraus (*Sudetendeutscher Verlag Franz Kraus*) v Liberci.⁴⁹

Mähling měl zájem na co nejrychlejším vydání knihy, z Liberce jej ale již v únoru 1943 upozorňovali, že problémem bude zajištění papíru pro tisk.⁵⁰ Zprvu však vyvstala jiná komplikace – špatná kvalita poskytnuté kopie originálního rukopisu, což Mähling nakonec vyřešil radikálně. Dne 3. května 1943 si rukopis vzal nazpět, přepsal ho a také nepatrně upravil.⁵¹ Dne 2. srpna 1943, po třech měsících, jej osobně přivezl do Liberce a při té příležitosti proběhl důležitý rozhovor mezi ním, Franzem Rungem a vydavatelem Franzem Krausem, jenž se týkal obstarání papíru pro tisk. Vydavatel Kraus avizoval, že pro žádost o schválení přidělu papíru, o níž rozhodovala Říšská vydavatelská komora (*Reichsschrifttumskammer*), zajistí písemné vyjádření z nejvyšších protektorátních míst, od Karla Hermanna Franka.⁵² Výsledek byl ale nejistý. Diskuse byla nakonec zakončena dohodou, kterou dva dny poté Mähling shrnoval v dopise do Liberce: *„Da eine Freigabe des Papierkontingents nicht mit Sicherheit zu erwarten ist – in gleicher Weise äusserte sich das Amt in Teplitz-Schönau bei meinem Besuch am 3. 8. – sind Sie bereit, im Interesse der Sache von der Herausgabe der Arbeit durch die Anstalt Abstand zu nehmen und sie zur anderweitigen schnelleren Drucklegung zur Verfügung zu stellen.“* Mählingova trpělivost byla velmi omezená: *„Einen endgültigen Bescheid erwarte ich jetzt allerdings innerhalb eines Monats. Ich bin nicht mehr bereit einer weiteren Verzögerung der Drucklegung zuzustimmen.“*⁵³ Franz Runge dohodu z 2. srpna 1943, při níž asistoval také vydavatel Franz Kraus, neochotně potvrdil, včetně příslibu vzdát se vydání Mählingova díla.⁵⁴ Zároveň o celé záležitosti informoval Hermanna Schrollera i Kurta Oberdorffera.⁵⁵ Měsíční lhůta

41 Vermerk (F. Runge), 14. října 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

42 Viz příslušnou korespondenci z listopadu a prosince 1942 v MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

43 Dopis W. Mählinga F. Rungemu, 2. prosince 1942; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

44 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 9. srpna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

45 Vermerk (H. Prokert), 8. ledna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

46 Vermerk (F. Runge), 21. ledna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224 (viz též tamtéž, karton 57, inv. č. 1428).

47 Dopis W. Mählinga F. Rungemu, 31. ledna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

48 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 2. února 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

49 Kopie dopisu F. Rungeho Sudetoněmeckému vydavatelství Franz Kraus, 3. února 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

50 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 10. února 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1224.

51 Příslušná korespondence k přepracování rukopisu je uložena v MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

52 Kopie dopisu F. Rungeho F. Krausovi, 4. srpna 1943 (s textem zdůvodnění tisku knihy k podpisu K. H. Frankovi); MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

53 Dopis W. Mählinga F. Rungemu, 4. srpna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

54 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 9. srpna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

55 Kopie dopisů F. Rungeho H. Schrollerovi a K. Oberdorfferovi, 10. srpna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57,

k obstarání papíru pro tisk totiž byla šibeniční a bylo vcelku zřejmé, že nebude dodržena, třebaže Runge v tomto směru na vydavatele Krause velmi apeloval.⁵⁶

V září 1943 však nezbývalo než kousnout do kyselého jablka. Runge psal Mählingovi, že žádost o přiděl papíru sice byla do Berlína odeslána, ale odpověď doposud nepřišla.⁵⁷ Mähling však tentokráte reagoval blahosklonněji a sděloval, že se svým rozhodnutím počká až do doby, kdy z Berlína přijde příslušná zpráva.⁵⁸ Ortel padl na konci následujícího měsíce, 26. října 1943 – přidělení papíru bylo zamítnuto⁵⁹ a Runge to několik dnů poté oznamoval do Prahy.⁶⁰ Vyústění nakonec proběhlo bez konfliktu, který si ostatně nepřála žádná ze stran – Mählingovi byl ještě před Vánoce 1943 vrácen kompletní rukopis a bylo mu dovoleno zajistit vydání práce v Protektorátu Čechy a Morava.⁶¹

Dochované prameny (prozatím?!) neumožňují sledovat další peripetie, jež vydání rukopisu provázely. Je ale jisté, že Mähling využil pozitivní zkušenost se dvěma dalšími knihami, jež tematicky doplňovaly rukopis jeho disertační práce a vyšly v průběhu roku 1944 díky Německé akademii věd v Praze (*Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag*) v jedné z jejích edičních řad. Obě předložil vydavateli ke schválení na podzim 1943 (*Mähling 1944b*, 2; *týž 1944c*, 3). Již na konci října 1943 ostatně v souvislosti s komplikacemi ohledně rukopisu knihy o podmokelské skupině avizoval: „*Meine neuere Arbeit wird (...) völlig auf Kunstdruckpapier gedruckt.*“⁶² Obstarání papíru v Protektorátu Čechy a Morava bylo evidentně snazší, jakkoliv Mähling v závěru roku 1943 sděloval do Liberce: „*Leider ist der Papierkontingent hier ebenfalls so beschränkt, dass eine derartig streng wissenschaftliche Arbeit nur in einigen Reihen erscheinen kann.*“⁶³

Rukopis knihy o podmokelské skupině byl předložen Německé akademii věd ke schválení v lednu 1944 (*Mähling 1944a*, 2), avšak příprava jeho vydání zřejmě zabrala celý rok 1944. Dne 8. srpna 1944 Werner Mähling zaslal Kurtu Oberdorfferovi jakési dva spisy (lze se jen dohadovat, že šlo o obě monografie, které obsahově doplňovaly rukopis disertační práce: *Mähling 1944b*; *týž 1944c*) a dodával: „*Auch die ‚Bodenbacher Germanen‘ werden vielleicht noch gerade farbig.*“⁶⁴ Kniha o podmokelské skupině nakonec zřejmě spatřila světlo světa teprve na přelomu ledna a února 1945, třebaže nese vrocení 1944 (*Anonymus 1945*, 30: informace o knize je uvedena slovy „*In Kürze erscheint*“).

5. Závěrem...

Werner Mähling figuruje v obecném povědomí české archeologické obce především díky svým odborným pracím, jež souvisejí s podmokelskou a kobylskou skupinou (*Mähling 1942a*; *týž 1942b*; *týž 1944a*; *týž 1944b*; *týž 1944c*). Jeho působení v protektorátní archeologii však bylo rozsáhlejší, jakkoliv po celou dobu zůstával ve stínu – zprvu Lothara Zotze (na univerzitě), později Camilly Streitové (v Archeologickém ústavu). Přitom v první polovině roku 1944, po nuceném odchodu Hermanna Schwabedissena z Brna, byl vedle Camilly Streitové jediným německým prehistorikem působícím v ústředních protektorátních oborových institucích.

inv. č. 1428 (dopis K. Oberdorfferovi je dochován rovněž v originále – viz tamtéž).

56 Kopie dopisu F. Rungeho F. Krausovi, 10. srpna 1943 + dopis F. Krause F. Rungemu, 20. srpna 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

57 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 11. září 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428. Viz též kopii dopisu F. Rungeho H. Schrollerovi, 2. září 1943; tamtéž.

58 Dopis W. Mählinga F. Rungemu, 16. září 1943 + kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 20. září 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

59 Dopis F. Krause F. Rungemu, 26. října 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

60 Kopie dopisu F. Rungeho W. Mählingovi, 3. listopadu 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

61 Korespondence k vrácení rukopisu je uložena v MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

62 Dopis W. Mählinga F. Rungemu, 28. října 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

63 Dopis W. Mählinga vedoucímu Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu, 17. listopadu 1943; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 57, inv. č. 1428.

64 Dopis W. Mählinga K. Oberdorfferovi, 8. srpna 1944; MÚA AV ČR, fond SALV, karton 37, inv. č. 1225.

Pouze Mählingovou zásluhou nepotkal jeho disertační práci z roku 1942 osud obdobné práce Hanse Vajnera, obhájené v roce 1939 a poté téměř šest let připravované do tisku, aniž by toto úsilí bylo dovedeno do cíle (podrobně *Hlava 2022*). Mählingova disertační práce měla přitom původně vyjít pod záštitou stejné instituce a ve stejné ediční řadě jako Vajnerova disertace – Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu ji měl vydat v ediční řadě *Vorgeschichtliche Reihe*. Mähling dokázal pružně reagovat na situaci, která vznikla kvůli nedostatku papíru, a dohodl se s vydavatelem na změně. Jeho disertační práce nakonec vyšla tiskem zásluhou Německé akademie věd v Praze v jedné z jejích edičních řad. Zato Vajnerovi byl osud jeho disertace lhostejný; její přípravu do tisku obstarával Leonhard Franz, jenž ji ve třicátých letech 20. století inicioval. Franzovy přátelské vztahy s Franzem Rungem pak způsobily, že podobný manévr, který provedl Werner Mähling, nepřípadal v úvahu.

Mählingova monografie o podmokelské skupině přitom patrně vyšla teprve na přelomu ledna a února 1945, tj. zhruba tři měsíce před koncem války, jakkoliv kniha nese vročení 1944 (*Mähling 1944c*). A v této souvislosti se lze jen dohadovat, jak by se v poválečných desetiletích vyvíjelo poznání podmokelské skupiny, kdyby Mählingův rukopis potkal stejný osud jako Vajnerovu disertaci...

Článek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2023_011).

Příloha

Zpráva o činnosti Wernera Mählinga za duben, květen a červen 1941 (MÚA AV ČR, fond SALV, karton 36, inv. č. 1220).

Abschrift.

Tätigkeitsbericht.

Im Frühjahr 1941 wurde mir vom Institut für Ur-, Vor- und Frühgeschichte der Deutschen Karls-Universität in Prag in Verbindung mit der Sudetendeutschen Anstalt für Landes- und Volksforschung die Bearbeitung der Bodenbacher Kultur übertragen.

Vordringlich für die ganze Arbeit war die Durchsicht der einschlägigen Literatur, sowohl wissenschaftlichen wie heimatkundlichen Charakters. Eine Schwierigkeit und damit Verzögerung ergab sich in der weitgehenden Berücksichtigung der tschechischen Literatur.

Die hierbei gewonnenen Ergebnisse werden durch eingehende Materialaufnahme im Sudetengau, Protektorat Böhmen und Mähren, sowie im angrenzenden Sachsen erweitert. Im März konnte mit der Materialaufnahme im Sudetengau begonnen werden. Über die Arbeit in den dortigen Museen werden gesonderte Tätigkeitsberichte vorgelegt. Der Abschluß der Arbeit im Sudetengau ist in absehbarer Zeit zu erwarten. Die Ergebnisse sind sowohl in schriftlicher Form, wie in Fotografien festgehalten. Die Anlage eines Fundkataloges ist bereits in Angriff genommen.

Nach dem ersten Abschluß der Materialaufnahme im Sudetengau ist jetzt beabsichtigt, eine weitere eingehende Bearbeitung der Literatur vorzunehmen, sowie das Fundmaterial des Nationalmuseums Prag und des tschechischen Archäologischen Institutes aufzunehmen.

Bericht über die Bearbeitung der Museen im Sudetengau.

1. Bericht für die Zeit vom 15. 4. bis 1. 5. 1941.

Während dieser Zeit wurde die Aufnahme des Bodenbacher Materiales im Kreise Tetschen begonnen. Zu Bearbeiten waren die Museen Tetschen, Bodenbach und Forstamt der Fürst Thun'schen Güterverwaltung, und einige Privatsammlungen. Es handelte sich vornehmlich darum, den Fundstoff des Gräberfeldes vom „Kleinen Sande“ sowie des Gräberfeldes von Krischwitz zu erfassen. Die Bearbeitung des Materiales gestaltete sich durch die oft sehr schlechte Unterbringung und das Fehlen jeglichen Inventars sehr schwierig. Die Funde der Grabung Prof. Dr. Preidels in Krischwitz sind völlig verwahrlost; nicht inventarisiert, die Fundzusammenhänge restlos gestört und ohne nähere Aufzeichnungen. Einige Funde aus der Grabung von Ing. Simbriger in Krischwitz fehlen aus bisher nicht geklärten Gründen. Es ist daher auf die Tatsache hinzuweisen, daß der ehemalige Leiter des Bodenbacher Museums Dr. E. Mauder falsche Fundzusammenstellungen vorgenommen hat, wie mir der Kreispfleger Dörre – Bodenbach mitteilte. Der jetzige Hilfspfleger der Museen in Tetschen und Bodenbach, Jockel, hat, wie mir mehrfach von interessierten Laien berichtet wurde, keine glückliche Hand in der Betreuung der vorgeschichtlichen Sammlungen.

Um einen Überblick über das keltische Latènematerial des Sudetengaus zu bekommen und Einzelfunde der Bodenbacher Kultur festzustellen, wurden die Museen von Saaz, Brùx, Komotau, Leitmeritz und Böh.-Leipa besichtigt. In der Sammlung des Privatmannes Kern in Leitmeritz sind einige Funde vorhanden, die u.a. der Bodenbacher Kultur zuzuweisen sind. Eine Besichtigung seines Depots war leider noch nicht möglich, dürfte aber einige Ergebnisse in dieser Richtung zeitigen. Es wäre zu wünschen, wenn diese Sammlung öffentlich zugänglich wäre. Eingehender wurde die Sammlung des Teplitzer Museums durchgearbeitet. Eine Durchsicht des umfangreichen magazinierten Materiales kann erst später vorgenommen werden. Aus dem Archiv des Landesamtes für Vorgeschichte konnten wichtige Anhaltspunkte für die weitere Arbeit im Gaugebiet gewonnen werden.

Werner Mähling.

Literatura

- Anonymus 1945:* Bestellverfahren. Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel 112 – č. 4 (27. ledna 1945), 29–31.
- Hlava, M. 2010:* Archeologická sbírka J. A. Jíry a její osudy. *Archaeologica Pragensia* 20, 155–220.
- Hlava, M. 2012:* Ingeborg Kiekebuschová a výzkumy na Šestákově skále v Šarce v letech 1942 a 1944. *Archaeologica Pragensia* 21, 12–35.
- Hlava, M. 2018:* Rozklad a zánik Badatelské rady pro pravěk (*Forschungsrat für Vorgeschichte*). Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu. *Archeologie ve středních Čechách* 22, 535–558.
- Hlava, M. 2019:* Od Lothara Zotze ke Karlu Dinklagemu. Z dějin Německé Karlovy univerzity (1939–1945). *Archeologie ve středních Čechách* 23, 73–88.
- Hlava, M. 2021:* Protektorátní počátky brněnské odbočky Archeologického ústavu. *Přehled výzkumů* 62 – č. 1, 149–166.
- Hlava, M. 2022:* Disertační práce Hanse Vajnera o pravěkém a časně historickém osídlení Prahy z roku 1938. *Archeologie ve středních Čechách* 26, 307–324.
- Hlava, M. 2023a:* Konflikty místo spolupráce. K vztahům mezi říšskoněmeckými prehistoriky v Protektorátu Čechy a Morava. *Archeologie ve středních Čechách* 27, 61–88.
- Hlava, M. 2023b:* Vznik vládního nařízení o archeologických památkách z roku 1941 v Protektorátu Čechy a Morava. *Studia Historica Nitriensia* 27, 121–151.
- Mähling, W. 1942a:* Die frühgermanische Kultur in Böhmen I–II. Nepublikovaná disertační práce uložená v Národní knihovně České republiky.
- Mähling, W. 1942b:* Die germanische Landnahme in Böhmen zur Latènezeit. *Altböhmen und Altmähren* 2, 26–44.
- Mähling, W. 1944a:* Das spätlatènezeitliche Gräberfeld von Kobil, Bezirk Turnau. Ein Beitrag zur germanischen Landnahme in Böhmen. *Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag, Philosophisch-historische Klasse – Heft 12*. Prag.
- Mähling, W. 1944b:* Die frühgermanische Landnahme im mitteldeutsch-sächsisch-nordböhmisches Gebiet. *Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag, Philosophisch-historische Klasse – Heft 13*. Prag.
- Mähling, W. 1944c:* Die Bodenbacher Gruppe. Zur Frage der latènezeitlichen elbgermanischen Landnahme in Nordböhmen. *Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag, Philosophisch-historische Klasse – Heft 15*. Prag.
- Mähling, W. 1944d:* Böhmen und Mähren gehören zum Reich. *Bilder aus der Vor- und Frühgeschichte des Sudeten-Karpaten-Raumes*. Berlin.
- Oliva, M. 2014:* Dolní Věstonice I (1922–1942). Hans Freising – Karel Absolon – Assien Bohmers. *ANTHROPOS. Studies in Anthropology, Palaeoethnology, Palaeontology and Quaternary Geology* 37. Brno.
- Rataj, J. – Šolle, M. – Vencl, S. 2003:* Vzpomínky pracovníků Státního archeologického ústavu v Praze. *Archeologické rozhledy* 55, 139–165.
- Reinecke, P. 1915:* Zu den Gräberfunden von Bodenbach a. d. Elbe. *Wiener Prähistorische Zeitschrift* 2, 15–26.
- Reinhard, J. 2008:* Dr. Werner Mähling – zur Biographie eines „deutschen“ Prähistorikers. In: A. Hanöfner – V. Schoenenberg – L. Siftar – M. Strotz (Hrsg.), *Connaissez-vous un dolmen ... ? Festschrift für Wolfgang Pape*. Freiburg, 103–111.
- Salač, V. 2008:* Kulturní skupiny na okraji laténské kultury. In: N. Venclová (ed.), *Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská*. Praha, 129–138.
- Salač, V. 2009:* Podmokelská skupina. Překonaný koncept archeologie 20. století? *Archeologické rozhledy* 61, 637–665.

Werner Mähling's dissertation on the Podmokly group from 1942 and the preparation for its publication

The dissertations of graduates from the first half of the 20th century, which were created in a university environment, are nowadays usually only studied by those interested in the history of archaeology as a science or in the development of opinions on the issues they dealt with. There are, however, a few cases when a manuscript or a printed version of it is still used as a valuable source of reliable information. In Czech archaeology, one of such rare exceptions is Werner Mähling's dissertation which was defended at the *Deutsche Karls-Universität* in Prague in 1942 (Mähling 1942) and was subsequently published (Mähling 1944c). In addition, it was supplemented by two more studies (Mähling 1944a; *idem* 1944b). All these three monographs still form the cornerstones for our understanding of the Podmokly and Kobyly groups, i.e. two peripheral cultural entities situated on the edge of the La Tène area in northwest Bohemia, as they made available a substantial part of their material record (Salač 2009, 638–646, 656–661).

However, Mähling's dissertation is not only interesting due to its still current (source) content (for a critique of Mähling's interpretations and their starting points, see Salač 2008, 129–130; *idem* 2009, 657–658). It also has a remarkable history related not only to its origins but also to its subsequent publication. It is the circumstances of its creation and the rigmarole that accompanied its (successful) preparation for print which are the subject of this article. Its core is structured in three chapters. In the first chapter, Mähling's activities in Protectorate archaeology are summed up in chronological order, the next part deals with the circumstances and the process of preparation of his dissertation. The last chapter describes the events associated with its preparation for print and also briefly mentions the two monographs which accompanied its printed version.

It was only thanks to Mähling that his dissertation did not meet the fate of a similar dissertation written by Hans Vajner, which was defended in 1939 and was then being prepared for printing for almost six years, however, this effort was never crowned with success (more details in Hlava 2022). Mähling's dissertation was originally supposed to be published under the auspices of the same institution and in the same editorial series as Vajner's dissertation. However, Mähling was quickly able to adjust to the situation that arose due to the lack of printing paper and managed to negotiate a change with the publisher. His dissertation was then published by the *Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag* in one of its series. Vajner, on the contrary, was not interested in the fate of his dissertation; its preparation for print was entrusted to Leonhard Franz, who had actually initiated it in the 1930s. Franz's friendly relations with Franz Runge ruled out a similar manoeuvre that Werner Mähling had used.

English by Jan Machula